

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ALIMENTAȚIEI: CONSUMUL DE BERE ÎN ROMÂNIA (1875–1916)

VLAD PAȘCA

(Masterand, Facultatea de Istorie, Universitatea din București)

În epoca prezentă, consumul de bere tinde să devină un obicei universal, în detrimentul băuturilor așa-zis „tradiționale”, iar expansiunea acestuia poate deveni obiectul unor studii în manieră diacronică, din perspectiva istoriei socio-culturale a consumului. Desigur, noutatea acestui subiect în istoriografia română¹, spre

¹ Istorici ai economiei precum Petre S. Aurelian, A.D. Xenopol, Nicolae Iorga, George Zane, nu au fost în mod special preocupați de istoria consumului de bere în România, iar dacă au scris despre bere, au tratat subiectul marginal. Petre S. Aurelian aduce aminte de industria berii doar în discuțiile despre dezvoltarea industriei naționale (Petre S. Aurelian, *Terra nostra: schițe economice asupra României*, București, Tipografia Academiei Române, 1880, p. 264–286. Idem, *Opere economice*, București, Editura Academiei R.S.R., 1967, p. 117, 200). În apărarea industriei naționale a scris și A.D. Xenopol, fără pretenții istorice însă (Vlad Buțureanu, A.D. Xenopol, *Industria berei și impozitul*, București, 1895). Nicolae Iorga a scris despre „industria” berii la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea în Moldova și Țara Românească, limitându-se la consemnarea unor date punctuale extrase din documentele de cancelarie sau din rapoartele unor consuli străini (Nicolae Iorga, *Istoria industriilor la români*, București, 1927, p. 174–176). Alți istorici marcanți din perioada interbelică, precum Gheorghe Brătianu, P.P. Panaitescu, Constantin C. Giurescu, preocupați de istoria medievală, nu au manifestat vreun interes deosebit pentru istoria berii. Constantin C. Giurescu a atins în anii '60 ai secolului trecut chestiunea consumului de băuturi alcoolice, în monografia podgoriei Odobeștilor (*Istoricul podgoriei Odobeștilor din cele mai vechi timpuri până la 1918*, București, Editura Academiei R.S.R., 1969) și în volumul *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, Editura pentru Literatură, 1966. Vedem deci o cronică lipsă de preocupare pentru consumul de bere în România. Se poate discuta asupra importanței pe care a avut-o berea în acea epocă. În ceea ce privește economia, berea ocupa un loc insignifiant în raport cu alte produse care au avut importanță pe piața internațională, cum au fost cerealele și petrolul. În ultimii 20 de ani, mitul Bucureștiului în ipostaza de „Micul Paris” a revenit în monografiile și ghidurile orașului. Nostalgia pentru Bucureștiul de dinainte de perioada comunistă a readus sub formă tipărită istorii anecdotice ale vieții de atunci, consumul de bere fiind una din curiozitățile urbane prezentate într-o formă romanțată (Lelia Zamani, *Comerț și loisir în vechiul București*, București, Vremea, 2007; Mircea Bălan, *Istoria beției la români*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2004; etc.). În paralel cu anecdotele și cu clișeele al căror scop este mai degrabă turistic, au apărut și lucrări cu valoare istoriografică, ce au înglobat și istoria consumului de bere în România. Una dintre acestea este rezultatul activității de cercetare istorico-statistică a lui Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României: cercetări statistico-istorice (1859–1947)*, 3 vol., București, Editura Academiei Române, 1992–2000. O altă lucrare valoroasă pentru istoria alimentară urbană a secolului al XIX-lea este monografia Casei Capșa (Maria-Magdalena Ioniță, *Casa și familia Capșa în România modernă (1852–1950)*, București, Editura Publimpres, 2000).

deosebire de contribuțiile din istoriografia occidentală², presupune înainte de toate efortul unei cercetări de istorie cantitativă comparativă, pentru ca imaginea consumului de bere înainte de primul război mondial să se apropie de realitățile pe care le impunea contextul românesc, referindu-ne aici mai ales la consumul tradițional de vin.

Dincolo de tradiția viticolă din spațiul românesc, consumul de bere a fost prezent din perioada antică³ și de-a lungul trecutului medieval, însă în proporții nesemnificative – sau cel puțin fără o acoperire documentară largă – și restrâns la anumite grupuri, cum ar fi Curtea voievodală, mănăstirile și alogenii de limbi germanice (printre care sașii din Transilvania)⁴. Modernizarea instituțiilor statului român după Unirea principatelor și după războiul de independență a fost sincronă cu dezvoltarea producției industriale de bere în întreaga Europă. Începând cu deceniul al optulea al secolului al XIX-lea, consumul berii în România a fost contorizat statistico-economic, însă problemele de istorie socio-culturală pe care le presupune studiul cultural al consumului acestei băuturi alcoolice (profilul socio-cultural al consumatorului, imaginarul asupra berii, aspecte identitare ale consumului etc.) rămân în sarcina istoricului de azi.

Prin acest studiu ne propunem să trasăm principalele aspecte și probleme ale consumului de bere în România epocii lui Carol I, urmărind în primul rând să explicăm amploarea pe care o ia consumul de bere și, în al doilea rând, să lansăm ipoteze și piste de interpretare ce ar putea face obiectul unor cercetări viitoare – fie ele conexe sau complementare – în câmpul istoriei socio-culturale a consumului.

Consumul de bere în cifre

Berea a avut o popularitate minoră, dar una în creștere. Până în anul 1875 s-a consumat în mod cert bere în principate, înainte și după Unire, dovezi clare fiind fabricile de bere și listele de importuri⁵, însă cantitățile nu pot fi estimate din cauza lipsei mijloacelor de contorizare. Din 1875, de când legi de impozitare au

² Vezi J.M. Bennett, *Ale, Beer and Brewsters in England*, Oxford, Oxford University Press, 1996; E. Hackwood, *Inns, Ales and Drinking Customs of Old England*, London, T. Fisher Unwin, 1910; P. Mathias, *The Brewing Industry in England 1700–1830*, Cambridge, Cambridge University Press, 1959; L.F. Pearson, *British Breweries: An Architectural History*, London, Hambledon Press, 1999; R.W. Unger, *A History of Brewing in Holland 900–1900*, Leiden, Brill, 2001; G.B. Wilson, *Alcohol and the Nation*, London, Nicholson and Watson, 1940; Amy Mittelman, *Brewing battles: a history of American beer*, New York, Algora Publishing, 2008; J.E. Vaizey, *The Brewing Industry, 1886–1951*, London, 1960; Carl Georg, *Verzeichnis der Litteratur über Speise und Trank bis zum Jahre 1887*, Leipzig, Zentralantiquariat der DDR, 1974; W.D. Speckmann, *Biere, die Geschichte machten*, f.l., Archiv Hopfen und Malz, 2005; Holger Starker, *Vom Brauerhandwerk zur Brauindustrie: die Geschichte der Bierbrauerei in Dresden und Sachsen 1800–1914*, Köln, Böhlau, 2005; Uli Walter, *Bierpaläste: zur Geschichte eines Bautyps*, München, 1992; Werner Pohl, *Bier aus Bayern*, Grafenau, Morsak, 1988 etc.

³ O apariție recentă referitoare la acest subiect este lucrarea lui Max Nelson, *The barbarian's beverage: a history of beer in ancient Europe*, London-New York, 2005.

⁴ Pentru consumul de bere înainte de Unirea principatelor, vezi Vasile Diacon, *Contribuții la istoria industriei alimentare. Berăritul la Iași*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, Iași, t. XXV, 1988, nr. 1, p. 661–723; Nicolae Iorga, *Istoria industriilor la români*, și urm., p. 174–176; Vasile Taban, *Fabricarea berei*, București, Stabilimentul de Arte Grafice „Albert Baer”, 1900, p. 6.

⁵ Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. III, 2000, p. 406–408.

reglementat evidența producției berii, cantitățile au fost cunoscute cu precizie⁶. Graficul din figura 1 arată evoluția consumului de bere pe cap de locuitor în perioada 1875–1915⁷. Putem observa cum, până la sfârșitul secolului al XIX-lea, consumul de bere a oscilat între limite restrânse (sub un litru/cap, pe an), ca apoi să pornească într-o „goană” ascendentă, întreruptă de două ori în niște circumstanțe dificile. Seceta din anul 1899 și criza economică europeană au afectat simțitor consumul de bere, care a reintrat pe un traseu ascendent doar în 1902, iar recolta slabă de după războiul din 1907 a stat la originea unei perioade de stagnare de doi ani.

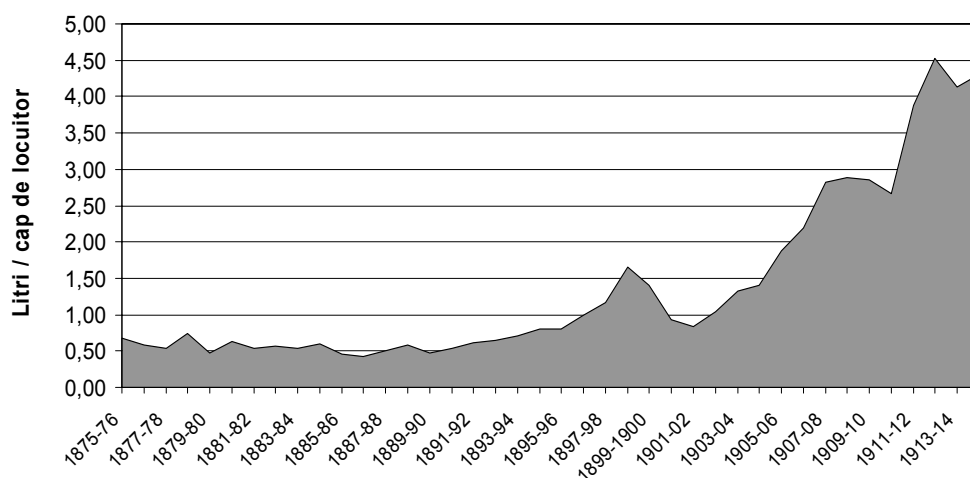

Fig. 1. Consumul de bere în raport cu populația totală a României (1875–1915) (pe baza datelor din Anexa 1)⁸.

Un stat cu care am putea compara consumul din România este Franța. Ambele țări erau la limita zonei vinului⁹, cu o puternică tradiție vinicolă, iar în amândouă berea a câștigat consumatori. Totuși, după cum arată tabelul 1, un

⁶ Vezi A. Urbeanu, *Studiul alcoolismului în România. I. Istoricul băuturilor alcoolice în România. II. Producția și consumația băuturilor alcoolice în România în raport cu populația în secolul al XIX-lea*, București, Imprimeria Statului, 1908, p. 128: „Cantitatea de bere ce se pune în consumație, e incontestabil cât se poate de bine controlată de fisc, și aceasta chiar la locul de fabricație. Pentru cantitatea importată din străinătate controlul se face la vamă”.

⁷ Suntem de părere că indicatorul „litri/cap de locuitor, anual” e mai relevant decât cantitățile absolute de bere puse în consumație, chiar cu neajunsurile date de numărul aproximativ sau chiar estimativ al populației României. Precizia indicatorului pentru fiecare an în parte e mai puțin importantă în acest caz decât urmărirea pantei desenate de grafic.

⁸ Figurile și tabelele sunt întocmite de autorul prezentei lucrări.

⁹ Despre împărțirea Europei în zona vinului și zona berii, pe considerente fie climatice, fie culturale (obiceiuri de consum; imaginarul dihotomic) sau chiar rasiale, vezi Massimo Montanari, *Foamea și abundența. O istorie a alimentației în Europa*, Iași, Polirom, 2003, p. 13–19; Max Nelson, *op. cit.*; Vasile Taban, *op. cit.*, p. 6 („în general și relativ vorbind” vinul e preferat de „rasa latină”, iar berea, de rasele „mai mult sau mai puțin saxone”).

francez consuma în medie mult mai multă bere decât un român, dar tot sub dominația vinului, cum sugerează și figura 2.

An	Litri bere / cap	
	Franța	România
1885	21	0,45
1892	22	0,64
1905	33	1,87

Tabelul 1. Consumul mediu de bere pe cap de locuitor în Franța și în România¹⁰.

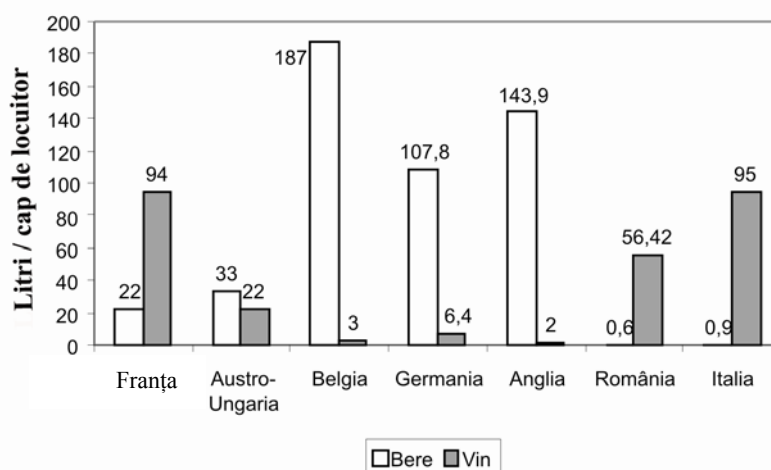

Fig. 2. Consumul mediu anual de bere și de vin pe cap de locuitor în câteva țări europene, 1892 (după D.D. Niculescu, *Alcoolismul în România*, p. 114).

Revenind la România, una dintre probleme este cea legată de repartitia geografică a consumului de bere. Dintre cele trei mari regiuni istorice ale Vechiului Regat (Moldova, Muntenia – incluzând Oltenia –, Dobrogea), consumul de bere era mai ridicat în Muntenia. E de notat în cazul acesta importanța orașului București, care era principalul consumator de bere. Cantitatea de bere pe cap de locuitor din România luată cu valoarea sa maximă era apropiată de cantitatea medie de bere pe

¹⁰ Pentru Franța: G.G. Mironescu, *Desbateri asupra legii pentru încurajarea industriei naționale. Metoda legii. Situația industriei spirtului și a industriei berei*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Göbl S-sori, 1912, p. 40; D.D. Niculescu, *Alcoolismul în România*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1895, p. 114. E posibil ca numerele referitoare la Franța să se refere la cantitatea ieșită din fabricile de bere din această țară, fiind astfel inclusă și berea destinată exportului. Rezerva asupra acestor date va dispărea odată cu confruntarea lor cu date din lucrările franceze de istorie economică.

cap de locuitor din București luată cu valoarea sa minimă¹¹. Iar faptul că peste o treime din consumul de bere al României era dată de consumul populației Bucureștiului¹² (în condițiile în care populația Bucureștiului reprezenta circa 5% din populația țării) ne oferă încă un motiv să afirmăm că orașul București a fost cel mai mare consumator de bere din România modernă.

	Moldova	Muntenia	Dobrogea
Bere	0,4	1,2	1,1
- urban	1,9	6,7	4,2
- rural	0,03	0,1	0,1
Vin	22,5	15,2	26,9
- urban	59,8	55,9	65,5
- rural	15,3	6,8	13,8
Țuică	0,6	6,7	2,9
- urban	1,4	16,3	3,4
- rural	0,4	4,8	2,7

Tabelul 2. Consumul mediu anual (litri/cap de locuitor) de băuturi alcoolice în 1901–1902, pe regiuni¹³.

Această băutură era vândută mai degrabă în mediul urban¹⁴ (unde tot Muntenia își afirma preponderența cu ajutorul capitalei), lumea satului manifestând o fidelitate organică față de vin, mai ieftin¹⁵, mai familiar și mai ușor de procurat. Țuica, rachiul erau și ele consumate în cantități care depășeau consumul de bere. Petre S. Aurelian sintetiza astfel: „Băuturile obicinuite în țară sunt vinul și rachiul; în orașele mari a început să se consume și bere”¹⁶. Berea debitată în cârciumile din sate se poate să fi ajuns mai degrabă la străini decât la români, dar nu putem verifica acest lucru. În 1894, un sfert din berea consumată în țară a fost livrată în comunele rurale¹⁷, această informație dându-ne un motiv în plus să nu absolutizăm consumul urban de bere pentru secolul al XIX-lea¹⁸.

¹¹ Vezi Anexa 1 și Anexa 2.

¹² În intervalul 1895–1902, în medie 45% din consumul total de bere al României aparținea orașului București (calculat pe baza datelor din Anexa 1 și Anexa 2).

¹³ Vezi A. Urbeanu, *op. cit.*, p. 310, 316–317.

¹⁴ Vezi și St. Possa, *L'alcoolisme et le mouvement antialcoolique en Roumanie*, Iași, Imprimerie Nationale, 1901, p. 10.

¹⁵ Discrepanța socio-economică dintre lumea satului și oraș devenea mai accentuată pe măsură ce puterea de cumpărare a burgheziei creștea.

¹⁶ Petre S. Aurelian, *Terra nostra. Schițe economice asupra României*, și urm., p. 264.

¹⁷ Vezi A. Urbeanu, *op. cit.*, p. 307, după Iacob Felix.

¹⁸ Cu toate acestea, în general berea la sate se putea socoti „ca necunoscută” (N. Alesandrini, *Statistica României de la Unirea Principatelor până în prezent*, vol. II, Iași, Tipo-litografia H. Goldner, 1898, p. 339).

Cauze, condiții favorizante, obstacole

Cum putem explica creșterea consumului de bere, dar și ritmul lent al acesteia? În cele ce urmează vom trece în revistă factori de tip economic și factori de tip cultural care ar fi influențat consumul de bere în epoca lui Carol I.

1. Consumul tradițional de vin. Filoxera

Vinul, produs în cantități abundente în țară, avea atașată o lungă tradiție¹⁹ și o semnificație atât religioasă²⁰, cât și națională. În tabelul din Anexa 1 se poate observa cum și în cel mai neproductiv an pentru vița de vie (1897) din epoca lui Carol I²¹, consumul de vin s-a situat deasupra consumului de bere. Distanța dintre consumul de vin și consumul de bere e uriașă, vinul asigurându-și primul loc în preferințele românilor pentru perioada care ne preocupă pe noi. Un maxim al berii de 4,53 litri pe cap de locuitor, în 1912, era o tresărire pe care vinul o putea sufoca cu cea mai mare ușurință, dacă ar fi să ne exprimăm metaforic²².

În România, contaminarea viilor cu filoxera (*Phylloxera vastatrix*) ar fi avut indirect efecte și asupra consumului de bere. Această boală a viței de vie provine de pe continentul american, ajungând la noi prin importurile din Europa occidentală. Întreaga Europă viticolă a avut de suferit, iar la noi filoxera a ajuns o problemă a agriculturii în 1884, deși a pătruns mult mai devreme, în deceniul opt al secolului al XIX-lea²³. Boala distrugea butucul viței de vie europene și, în consecință, viticultorii au plantat viță de vie americană, imună la virusul filoxeric, în locurile distruse. Într-un interval de 15 ani, între 1884 și 1899, filoxera a distrus aproape o treime din totalul suprafeței viticole a României²⁴, iar statul a încercat să compenseze aceste pierderi prin impulsivitatea plantărilor de viță americană²⁵. Renumite podgorii din Buzău, Iași și Prahova au fost distruse aproape în totalitate, revenindu-și cu greu pe măsură ce erau plantate vițe noi²⁶.

¹⁹ Vezi Ioan Claudiu, *Alimentația poporului român*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939, p. 25. Bibliografia foarte bogată cu privire la podgoriile și vinurile României, precum și palmaresul vinurilor produse în țară la concursurile internaționale de profil, sunt doar două dintre elementele care compun acest *brand* național.

²⁰ Vezi Ofelia Văduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 44–47.

²¹ Vezi Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. II, 1996, p. 615.

²² În statistici erau doar cantitățile taxate. În privința vinului și a țuicii/rachiului, trebuie să ținem cont atât de autoconsum, mai ales pentru mediul rural, cât și de contrabandă. Așadar, cifrele cu care lucrăm exprimă un minim al consumului. În articolul *Cât se bea la noi*, în „Almanahul Industriei și Comerțului”, I, 1908, p. 19, se sublinia că în privința vinului „numărul decalitrilor băuți trebuie să fie însă mult mai mare, căci băutura care se consumă pe loc de către producători și nu e dată în comerț, nu e taxată”.

²³ Vezi Constantin C. Giurescu, *Istoricul podgoriei Odobeștilor din cele mai vechi timpuri până la 1918*, și urm., p. 164.

²⁴ 61 500 hectare în 1899. *Ibidem*, p. 168–170; Vlad Cîrnu-Munteanu, Corneliu Roman, *Vinurile României. Studiu economic și chimic*, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1900, p. 17.

²⁵ Vezi legile pentru combaterea filoxerei, din 1 aprilie 1885 și 1 iulie 1891.

²⁶ Vezi Vlad Cîrnu-Munteanu, Corneliu Roman, *op. cit.*, p. 18–20.

Efectul cel mai important al extinderii filoxerei a fost faptul că locul viilor nobile distruse a fost luat de vișele inferioare, nealtoite, dar care aveau un randament mai mare, deci constituiau sursa unui vin mai ieftin²⁷. În felul acesta, consumul de vin pe cap de locuitor a fost recuperat și chiar a crescut²⁸. Chiar dacă Vasile Taban venea cu proiectul investițiilor în industria berii în locul eforturilor pentru replantarea cu vie a suprafețelor distruse²⁹, vinul a avut câștig de cauză în fața berii, fiind produs și în gospodăriile țărănești în cantități mai mari.

Cum și podgoriile din Europa occidentală și centrală au fost afectate de filoxeră, importul de vinuri scumpe a scăzut, iar viticultorii români au exportat vin nou în cantități mai mari³⁰. Așadar, în țară a rămas mai puțin vin, dar în cantități care nu afectau raportul consumului de vin față de ansamblul consumului de băuturi alcoolice.

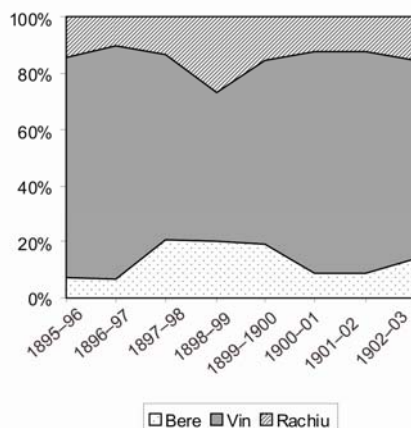

Fig. 3. Ponderea diverselor băuturi alcoolice față de consumul total, în orașul București, 1895–1902³¹ (pe baza datelor din Anexa 2).

²⁷ În anii 1911 și 1912, de exemplu, viile americane au produs de 3 ori, respectiv de 4 ori mai mult vin la hectar decât viile românești („Buletinul Camerei de Comerț și Industrie din București”, XXII, 1911, nr. 9, p. 236–237 și XXIII, 1912, nr. 4, p. 123).

²⁸ Vezi Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. II, p. 610.

²⁹ Vezi Vasile Taban, *op. cit.*, p. 8. I.S. Ordeanu, *Industria berei. Hameiul și vișele americane*, București, Tipografia „Gutenberg” Joseph Göbl, 1895, p. 3–4: „De șapte ani luptăm contra naturii pentru reconstituirea viilor și rezultatul este nul. Dacă de șapte ani am fi luptat pentru dezvoltarea industriei berei, astăzi am avea o băutură igienică în locul vinului. Berea ar fi pătruns și în cel din urmă bordei alungând alcoolul” (!).

³⁰ Vezi Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. II, p. 610; A. Urbeanu, *op. cit.*, p. 194–195.

³¹ Acest grafic nu este atât de grăitor precum am fi vrut să fie. Lipsa unor serii importante de date pentru București, cum ar fi cele pentru anii 1903–1914, ne constrânge să ne limităm unele aprecieri la perioada de dinainte de 1903. În 1903 a fost promulgată legea desființării accizelor, acestea fiind înlocuite cu taxele fondului comunal, care erau percepute de Ministerul Finanțelor. O consecință a acestei legi a fost desființarea barierelor de la marginea orașului. E cert că berea a crescut în importanță în anii antebelici, însă întrebarea noastră e dacă berea a ajuns să depășească vinul în cifre de consum în perioada interbelică și în anii României comuniste. Această chestiune va face însă obiectul unei cercetări viitoare.

2. Agricultura – partenerul industriei berii

Definiția berii din *Enciclopedia română* a lui Corneliu Diaconovich arăta cum berea românească era fabricată după rețeta bavareză, cea mai folosită în Europa: „o băutură alcoolică fermentată, însă necomplet, obținută prin decoctiunea sau infusiunea malțului de orz și a hemeiului (sic!) și tratarea cu drojdii cu scop de a fermenta”³². Așadar, orzul constituia materia primă de bază, care a rămas consacrată și în secolul următor în România, alături de hamei³³.

Producția abundentă de orz din România, în cadrul economiei românești orientate spre cultura cerealelor, servea evident ca argument în favoarea industriei berii. În medie, mai mult de jumătate din producția totală de orz era orientată spre export³⁴. Totuși, din producția medie de orz pe anii 1904–1908 (când consumul de bere avea o creștere susținută), cantitatea medie folosită în industria berii era sub un procent! În aceste condiții, potențialul orzului pentru industria berii rămânea uriaș.

An fiscal	Producție orz (chintale) ³⁵	Materie primă pentru bere (chintale) ³⁶	Pondere
1904–05	2 563 000	23 003	0,89%
1905–06	5 660 000	29 227	0,51%
1906–07	7 435 000	33 771	0,45%
1907–08	4 437 000	46 078	1,03%
1908–09	2 790 000	46 350	1,66%

Tabelul 3. Cantitatea de orz întrebuințată în industria berii în raport cu producția totală de orz, 1904–1908.

Dar cât de bun era orzul românesc pentru industria berii? Petre S. Aurelian scria în 1880 că era de „prima calitate”³⁷. Tot în deceniul al nouălea al secolului al XIX-lea, Carol Freytag făcea o anchetă agricolă în România, notând că „în cele mai multe județe din România se produce un orz destul de bun pentru bere”³⁸.

³² Dr. P. Rădulescu, *Bere*, în Corneliu Diaconovich (coord.), *Enciclopedia română*, vol. I, Sibiu, W. Krafft, 1898, p. 455.

³³ *Lexiconul tehnic român*, vol. II, București, Editura Tehnică, 1957, p. 465, dă aceleași ingrediente ale berii. Astăzi, cine citește etichetele de pe sticlele de bere poate observa – cu mici excepții în care se adaugă și porumb – că ingredientele nu s-au schimbat.

³⁴ Vezi Chr. D. Staicovici, F. Robin, *Statistica română*, București, Imprimeria „Epoca”, 1898, p. 128–129; Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. II, p. 515–516.

³⁵ Vezi Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. II, p. 515–516.

³⁶ *Fabricile românești de bere*, în „Almanachul Industriei și Comerciului”, III, 1910, p. 114–115.

³⁷ Petre S. Aurelian, *Terra nostra. Schițe economice asupra României*, și urm., p. 162.

³⁸ Carol Freytag, *Regatul României din punctul (sic!) de vedere al agriculturii sale*, București, Tipografia Thoma Basilescu, 1898, p. 71. Doctorul Freytag a vizitat România prima oară în 1885–1886, revenind, cum reiese din textul anchetei, în 1891. Viziunea sa cu privire la consumul de bere, adevărată în cele din urmă, era următoarea: „dacă s-ar îngriji ca să se găsească buni maeștri de bere, succesul dorit n-ar întârzia să sosească, și importul de bere străină – azi destul de considerabil – s-ar reduce mult, și că poate ar înceta cu totul” (p. 71).

Probleme cu aprovizionarea nu erau în general, excepție făcând anii secetoși. În anul 1901, la doi ani după seceta dezastruoasă și criza economică din 1899, doar jumătate din cheltuielile fabricilor pentru procurarea materiei prime erau orientate către orzul autohton³⁹. Dar în mod obișnuit, orzul ieftin românesc satisfacea întreaga nevoie a industriei de bere din țară.

Cealaltă materie primă de bază era hameiul, care dădea gustul amar, conserva și limezeza berea. Cultivarea acestei plante nu a avut succes în România, fiind curios faptul că industria berii nu a dus la extinderea culturilor de hamei și de orz, în ciuda celor sperate⁴⁰. Hameiul a fost importat până la primul război mondial, în anul 1885 fiind taxat la vamă cu 26 de bani de kilogram⁴¹. Potențialul economic al culturii hameiului era subliniat, cu regretul că nu este valorificat, de Petre S. Aurelian: „Fabricanții de bere ne-au mărturisit că bine cultivat, hameiul din România este de calitate superioară. Și cu toate acestea, această prețioasă plantă cu care natura a hărăzit toate crângurile noastre, nu figurează între plantele cultivate la noi”⁴².

3. Lupta împotriva alcoolismului

Cei care au scris despre bere au oferit în unanimitate o imagine pozitivă a berii. Accentul pus pe calitățile berii a pornit de la o problemă endemică cu care se confrunta România, dar nu numai ea. Aceasta era alcoolismul⁴³. Noi folosim acest termen cu un sens diferit de acela din secolul al XIX-lea. În prezent, alcoolismul e văzut ca un fenomen social cu multiple valențe, dar atunci era văzut doar ca o boală sau pur și simplu ca un sinonim al consumului de băuturi alcoolice⁴⁴. Fiind considerat o boală, se credea că simpla substituție a băuturilor tari (rachiul, țuica, basamacul), foarte nocive, cu berea ar fi rezolvat problema alcoolismului⁴⁵. Pentru aceasta a luat naștere o veritabilă mișcare propagandistică împotriva consumului de băuturi spirtoase și în favoarea consumului de bere.

³⁹ *Ancheta industrială din 1901–1902*, vol. I, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1903, p. 87* (sic!).

⁴⁰ Unul dintre avantajele industriei berii era încurajarea și răspândirea culturii hameiului, „o nouă plantă pentru România”. Autorul propunea plantarea hameiului în locul viilor atacate de filoxeră. Vezi I. S. Ordeanu, *op. cit.*, p. 8, 31.

⁴¹ 33 de bani de oca, după *Industria berei în România*, în „Curierul financiar”, XII, 1885, nr. 11, p. 4.

⁴² Vezi Petre S. Aurelian, *Terra nostra. Schițe economice asupra României*, și urm., p. 166 și continuă: „De abia s-au făcut câteva cercări de cultură și aci s-a mărginit tot. Această cultură merită o deosebită atențiune cu atât mai mult că poate deveni ca și rapița un obiect de esportatiune”.

⁴³ Menționăm câteva lucrări: St. Possa, *op. cit.*, p. 2–15; V.C. Buțureanu, Alexandru D. Xenopol, *op. cit.*, p. 31–37; D.D. Niculescu, *op. cit.* Vezi și Marius Rotar, *Probatoriul unei istorii a alcoolismului în România secolelor XIX–XX*, în „Bruckenthal Acta Musei”, I.2, 2006, p. 294–310.

⁴⁴ Lucru sugerat de titlurile *Alcoolismul în România* (D. Niculescu) sau *Studiul alcoolismului la români* (A. Urbeanu), care tratează consumul general de băuturi alcoolice.

⁴⁵ Vezi Dr. P. Rădulescu, *op. cit.*, p. 459; G.G. Mironescu, *op. cit.*, p. 36: „berea este destinată de a stârpi consumațiunea ca băutură a alcoolului, și de aceea în toate statele civilizate, berea este favorizată tocmai în scopul de a se combate alcoolismul”.

Rachiul și alte băuturi spirtoase⁴⁶ sunt în repetate rânduri condamnate. Iată, de exemplu, ce spunea un medic la o conferință din 1908: „Rachiul este izvorul cel mai mare al răului, căci el tâmpește mintea românului”⁴⁷. Dacă „rachiul este lipsit de toate materialele nutritive”⁴⁸, berea, prin extractul de câteva grame și prin puterea sa calorică, era „hrănitoare”, asemeni unui aliment⁴⁹.

Dacă berea este stimulantă („mai degrabă decât excitantă”⁵⁰), răcoritoare, „ușoară pentru stomac din cauza acidului carbonic”, diuretică, tonică sau calmantă, basamacul consumat de țărani „otrăvea” poporul român⁵¹. În concluzie, berea era băutura alcoolică „cea mai igienică”⁵² sau „cea mai folositoare organismului”⁵³, conținând puțin alcool și fiind greu de falsificat. Chiar și beția din bere părea mai greu de atins, „din cauza cantităților foarte mari de lichid ce ar trebui îngurgitat și pe care adesea ori stomacul sa (sic!) refuză a le primi”, dar, odată declanșată, era „mult mai rea decât beția din vin”, fiind deprimantă – susțineau unele voci⁵⁴. De altfel, se credea cu naivitate că „bețivii de vin sunt foarte rari; acei de bere ar fi în țara noastră o curiozitate”⁵⁵.

Printre cei care nu aveau la propagandă în favoarea berii se număra și Nicolae Stinghe, care era de părere că „pericolul alcoolismului este cu atât mai mare cu cât băutorii de bere beau totdeauna – fără a se numi că fac abuz – o mai mare cantitate de această băutură, decât beau vin băutorii de vin”. În plus, berea întreținea în organism „prea multă căldură și vătămă acestuia”⁵⁶. În legătură cu vinul, părerile erau împărțite. Unii au absolutizat calitățile berii, proiectând și o înlocuire a vinului⁵⁷, dar cei mai mulți acceptau cooptarea vinului în lupta împotriva alcoolismului⁵⁸.

⁴⁶ În epocă, băuturi spirtoase erau considerate și berea, și vinul (iar spiritul și alcoolul erau identice). Noi nu vom include berea și vinul în această categorie, folosind denumirea de „spirtoase” pentru băuturile cu alcoolemie de peste 20%: țuică din fructe, coniac, rachi din cereale etc.

⁴⁷ Elefterescu, *Despre băuturi și relele alcoolismului în poporul nostru*, Mușătești-Argeș, Tipografia Al. Valescu, 1908, p. 15. Unul dintre cei mai angajați intelectuali în combaterea alcoolismului, pe lângă A.C. Cuza, era A.D. Xenopol, care într-o broșură scria: „Rachiul mai ales niciodată să nu ude buzele voastre, căci rachiul e otrăvă care turbă, înnebunesc și omoră și nu vă lăsați a fi înșelați că rachiul ar încălzi pe om la frig, sau l-ar întări când e slăbit.” (Gh. Thiron, *Carte contra beției*, București, Stabilimentul Grafic I.V. Socecu, 1900, p. 4).

⁴⁸ *Ibidem*, p. 8.

⁴⁹ Circula în acea perioadă clișeu conform căruia germanii numeau berea „pâinea lichidă a săracului”, conform lui D.D. Niculescu, *op. cit.*, p. 47.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 51.

⁵¹ Vezi Ștefan Răsnovanu, *Monopolul alcoolului*, București, Tipografia Lucrătorilor Asociați Marinescu & Șerban, 1902, p. 25.

⁵² Vasile Taban, *op. cit.*, p. 5.

⁵³ V.C. Buțureanu, Alexandru D. Xenopol, *op. cit.*, p. 37.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 49.

⁵⁶ N. H. Stinghe, *Berea românească*, București, Tipografia „Speran[t]a”, 1906, p. 13.

⁵⁷ Vezi I. S. Ordeanu, *op. cit.*, p. 8.

⁵⁸ Vezi Vlad Cîrnu-Munteanu, Corneliu Roman, *op. cit.*, p. 99: „Higieniștii sunt unanimi în a recunoaște că dintre toate băuturile alcoolice vinul, consumat în măsură potrivită, ocupă rangul întâi ca băutură igienică, nutritivă și fortifiantă; iar în rangul al doilea vine berea. Rachiul de cereale este considerat ca vătămător, când este impur”.

4. Intervenția statului (impozite, protecționism, încurajarea industriei)

Politica fiscală a statului român după obținerea independenței a dat unul dintre cele mai mari lovituri consumului de bere. Toți cei preocupați de industria și consumul acestei băuturi au explicat slaba consumație prin asprimea taxelor, fie ele fiscale sau comunale⁵⁹. Berea trecea de la producător la consumator prin două filtre: la ieșirea din fabrică era percepută taxa fiscală, iar la intrarea în comună era percepută taxa comunei (acciză, taxă comunală). Taxa fiscală a fost stabilită prin legi succesive, din 1867, 1874 și 1879⁶⁰. În 1882, „Legea pentru așezarea și administrarea impositului asupra băuturilor spirtoase⁶¹”, împreună cu Regulamentul legii, au fost dovada unei politici mai ferme de impozitare⁶². Fiecare fabrică de bere era controlată de aproape de câte un agent al fiscoi, care își avea biroul și locuința în incinta acesteia⁶³. Modificările legii, din perioada 1884–1910, s-au concentrat pe primele articole, care specificau cât erau taxele pe categorii de băuturi alcoolice. Erau scutite de taxe băuturile consumate în cuprinsul localurilor de fabricație, precum și băuturile exportate⁶⁴. Tabelul de mai jos arată cu ce sume era taxată berea.

Perioada	Bere (bani/litru)	Țuică (sub 40°) (bani x grad tărie/dal)	Țuică (25–40°) (bani/litru)
1867–1874	5,8		2,9
1874–1879	7,5	2,55	6,3–10,2
1879–1881	8,0	2,5	6,2–10
1882–1886	15,0	2,5	6,2–10
1885–1886	15,0	4	10–16
1886–1889	20,0	8	20–32
1889–1896	30,0	5	12,5–20
1896–1909	15,0	8–10	20–40

Tabelul 4. Taxe fiscale asupra berii și țuicii, 1867–1914 (N. Alesandrini, *op. cit.*, p. 82–83; V.C. Buțureanu, Alexandru D. Xenopol, *op. cit.*, p. 70–83; *CGR*, II, p. 411).

⁵⁹ Vezi Ștefan Răsnovanu, *op. cit.*, p. 26: „Causa pentru care se consumă așa de puțin berea [...] este enormele taxe (sic!), la cari dânsa este supusă”. D.D. Niculescu, *op. cit.*, p. 116: „Taxele puse pe bere sunt mai mari ca în oricare altă țară din Europa și un german zicea relativ la aceste taxe că dacă în Germania s-ar pune pe bere numai a treia parte din taxele României, a doua zi ar izbucni revoluția”. Chiar dacă se exagerează, nemulțumirea transpare din aceste declarații.

⁶⁰ Vezi N. Alesandrini, *op. cit.*, p. 82–83.

⁶¹ Cu sensul de băuturi alcoolice.

⁶² *Legile pentru așezarea și administrarea impositului asupra băuturilor spirtoase*, București, Imprimeria Statului, 1896, p. 25–36. Volumul conține și modificările aduse legii, până în anul 1896.

⁶³ *Ibidem*, p. 11, (art. 18 din legea din 1882, nemodificat până în 1896).

⁶⁴ *Codul general al României* (editor C. Hamangiu), vol. II, București, Editura „Viața Românească”, s.a., p. 432, („Regulament pentru aplicarea legii impositului asupra băuturilor spirtoase din 14 ian. 1882”, art. 46).

Putem observa cum taxele pe bere au atins un apogeu în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Au apărut bineînțeles reacții⁶⁵, dar nu putem spune în ce măsură acestea au condus la reducerea taxelor. Pe lângă fisc, comunele percepeau și ele taxe. În București de regulă taxa comunală era maximală⁶⁶. În 1895, dacă fabricantul vindea un litru de bere cu 26 de bani, care era taxat cu 30 de bani de fisc, apoi cu 24 bani de comună, apoi transportul și câștigul vânzătorului ajungeau la 20 de bani, prețul final al unei halbe de 0,5 litri de bere devenea 50 de bani⁶⁷, cât pentru două pâini⁶⁸. Apelul la reducerea taxelor era unanim. „Dacă berea s-ar ieftini prin reducerea taxei, ea ar putea să ajungă în curând o băutură națională la români”, scriau Xenopol și Buțureanu⁶⁹. În mod ironic, băutura care trebuia să scape poporul român de alcoolism era blocată de povara fiscală. E îmbucurător totuși să sesizăm o creștere a consumului de bere (v. figura 1), o băutură devenită una „de lux”⁷⁰, tocmai într-o perioadă atât de nefastă.

⁶⁵ În V.C. Buțureanu, Alexandru D. Xenopol, *op. cit.*, p. 97, impozitul asupra berii era considerat „nerațional” (românii continuau să consume băuturi spirtoase, distilate), „nejust” (impozitarea se face fără o normă; țuica și vinul erau impozitate în funcție de suprafața cultivată cu pruni sau viță de vie) și „dăunător statului” (consumul mai mare de bere ar fi adus venituri mai mari statului).

⁶⁶ Conform lui Vasile Taban, *op. cit.*, p. 48, acciza de 20 bani pe litru – suma maximă care se putea percepe – a fost înființată prin decretul din 1 iunie 1893.

⁶⁷ Vezi D.D. Niculescu, *op. cit.*, p. 117. Ce-i drept, taxele în acel an se aflau la apogeu.

⁶⁸ Per ansamblu, prețul berii a variat în cei 30 de ani de consum în creștere (1885–1914) între 70 de bani și 1 leu pentru un litru. Chiar dacă prețurile vinului și al rachiului au depășit prețul berii după 1904 – cel mai credibil motiv de scumpire al vinului a fost seria de recolte slabe de struguri (vezi Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. II, p. 615, pentru o statistică a producției de struguri) –, consumatorul mai degrabă evalua prețul pentru un „rând” de băutură decât pentru 1 litru. Dacă presupunem că un „rând” de băutură consta ori dintr-o halbă de bere, ori dintr-o ulciică de jumătate de litru de vin, ori din 100 ml de țuică de prune, atunci un consumator alegea să plătească ori 40–50 de bani pentru bere, ori 45 de bani pentru vin, ori 13 bani pentru țuică. În lunile de toamnă, prețul vinului nou cobora la 60 de bani pentru un litru, perioadă în care consumul de vin atingea cote maxime. Așadar, prea puțini ajungeau să cheltuiască 90 de bani sau 1 leu pe litrul de vin. Berea ajungea în aceste condiții cea mai costisitoare băutură (cu un preț stabil pe întreaga durată a unui an), de unde și-a atras atributul de „băutură de lux”. Cu privire la preț, vezi și Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. III, p. 298–306; V.C. Buțureanu, Alexandru D. Xenopol, *op. cit.*, p. 53; „Anuarul statistic al orașului București”, X–XI, 1904–1905, p. A389–A400; Vlad Cîrnu-Munteanu, Corneliu Roman, *op. cit.*, p. 83, 94. În această chestiune nu am luat în calcul băuturile fine (șampanie, cognac, lichior etc.) și vinurile vechi sau din vițe nobile, consumate în cantități relativ mici. Berea scumpă crea prilejul unor regrete: „dacă s-ar fi redus taxele la ea, nu s-ar fi sporit consumația ei numai la îndoit, ci la înzecit”, se spunea pe timpul când taxa pe consum a fiscalului era de 30 de bani pe litrul de bere (V.C. Buțureanu, Alexandru D. Xenopol, *op. cit.*, p. 69).

⁶⁹ *Ibidem*, p. 97.

⁷⁰ Vezi Grigorie Ghyka-Deleni, *Influența fabricelor de alcool asupra agriculturii în România*, Botoșani, Tipografia Cl. Marcovici & Comp., 1899, p. 14.

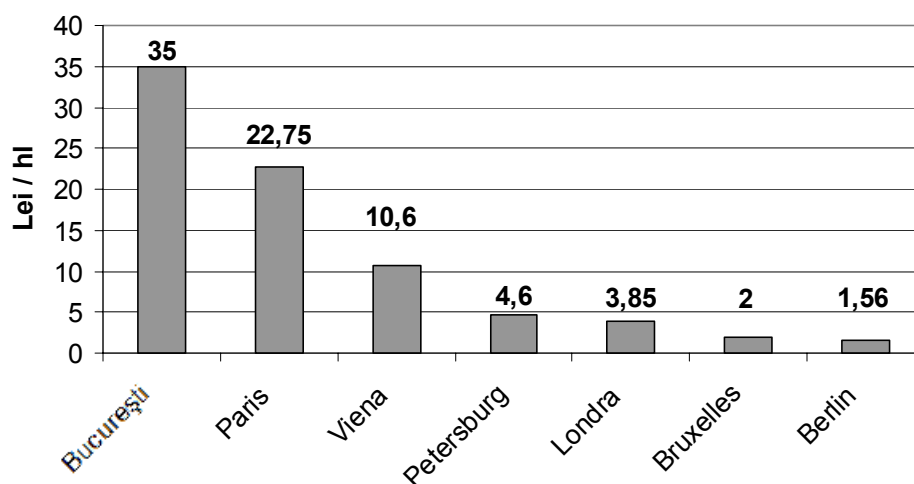

Fig. 4. Taxele asupra berii în orașele Europei, 1885 (taxe fiscale + taxe comunale)
(*Industria berei în România*, în „Curierul Financiar”, XII, 1885, nr. 11, p. 4)⁷¹.

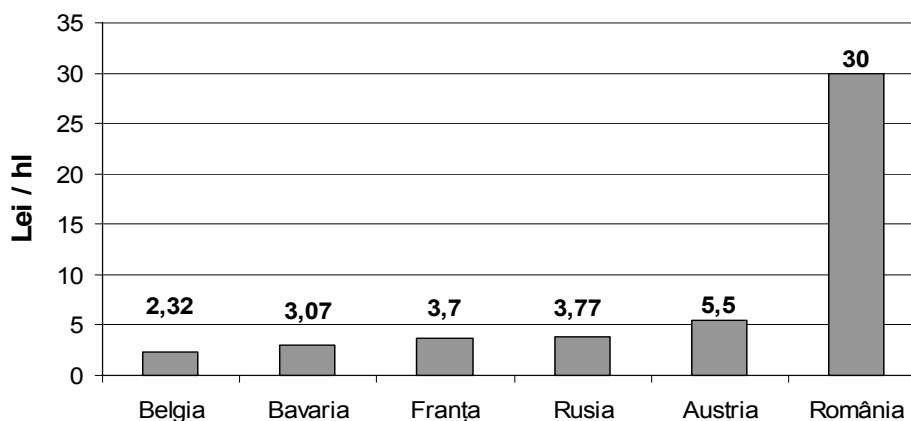

Fig. 5. Taxe fiscale pe bere în 1895 (V.C. Buțureanu, Alexandru D. Xenopol, *op. cit.*, p. 61–62).

Chiar dacă berea importată constituia doar o mică parte din cantitatea de bere consumată în România, trebuie să avem în vedere și importanța acestui fapt.

⁷¹ Referitor la București, Paris și Viena sunt specificate atât taxa fiscală, cât și taxa comunală. În privința orașelor Sankt Petersburg, Londra, Bruxelles și Berlin nu se menționează dacă datele reprezintă totalul taxelor sau sunt parțiale. Oricum, ar fi trebuit să existe o aproximativă apropiere între taxa fiscală și taxa comunală.

Importul în cantități mici (câteva mii de hl) putea însemna ori că berea străină era mult prea scumpă, ori că producția internă putea să satisfacă cererea fără probleme. Convențiile comerciale cu Austro-Ungaria și cu Germania, care stipulau reduceri de taxe vamale și pentru bere, au înlesnit pătrunderea berii austriece sau germane în țară. Pe perioada Convenției comerciale cu Austro-Ungaria (1876–1885), în jur de 95% din cantitatea de bere importată era de proveniență austro-ungară⁷², lucru explicabil cu atât mai mult cu cât granița de vest și de nord a României era cu acest stat. Din 1886, așa cum se poate observa din figura 6, importul a scăzut simțitor datorită politicii protecționiste a statului român și a „războiului vamal” cu Austro-Ungaria. Taxele vamale uriașe nu au mai permis berii străine să fie concurentul berii românești. În aceste condiții, nu știm dacă berea românească era preferată datorită competitivității sau doar datorită prețului mai mic.

An	Lei/100 kg				
	Bere butoaie	Bere butelii	Vin ordinar	Vin fin	Spirt ordinar
1878	9,8	17,25	6,30%	6,30%	28,75
1878 Austro-Ungaria	8,5	15	5,50%	5,50%	25
1886	30	30	100	100	100
1886–1891 Germania	8,5	15	–	–	–
1891–1901	30	50	100	100	100

Tabelul 5. Tarife vamale pentru băuturi alcoolice. (Constantin J. Băicoianu, *Câteva cuvinte asupra politicii noastre vamale și comerciale de la 1875 până în prezent*, București, Tipografia Lucrătorilor Asociați – Marinescu & Șerban, 1901).

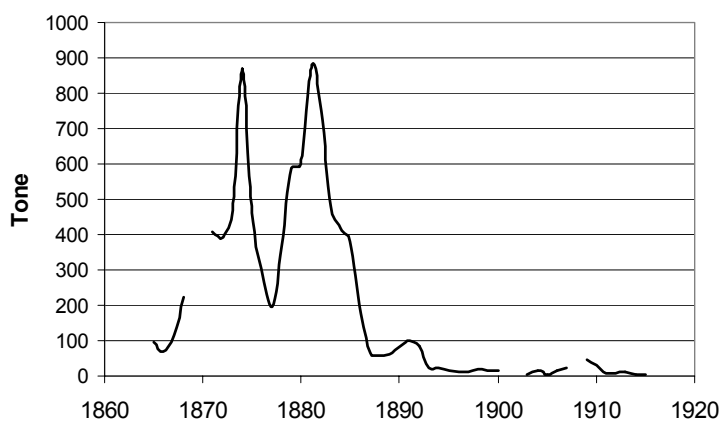

Fig. 6. Importul de bere în România (1865–1915) (după datele din Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice (1859–1947)*, vol. III, București, Editura Academiei Române, 2000, p. 406–408).

⁷² *Statistica industriei berei*, în „Curierul financiar”, XI, 1884, nr. 34, p. 5.

Cu toate acestea, berea românească nu a fost încurajată până la capăt. Pe lângă impozite, excluderea fabricilor de bere de la avantajele Legii de încurajare a industriei naționale, din 1887, ne dau mai degrabă impresia unui boicot față de consumul de bere. Berii i se atribuie valențe conspirative atunci când „se zice că berea ar concura la noi vinul, și că vinul trebuie să aibă prioritate fiind o *băutură națională* (s.n.)”⁷³. De fapt, acțiunile statului față de industria berii nu pot fi explicate decât printr-o conotație națională⁷⁴. Ca o consecință a acestei politici, exportul de bere al României, chiar dacă a depășit importul începând cu anul 1896, a fost lipsit de importanță⁷⁵, producția de bere nefiind încurajată.

Așa cum am spus mai sus, industria berii nu a intrat în programul de încurajare a industriei naționale de la 1887, iar în situația ei se mai aflau și industria morăritului și industria spirtului. Explicația a fost dată de faptul că materiile prime, cerealele, se găseau în țară din abundență și erau ieftine⁷⁶. În 1906, o nouă lege de încurajare a industriei naționale a înglobat de această dată și fabricile de bere. Achiziționarea de instalații și accesorii moderne a fost înlesnită de scutirile de taxe vamale⁷⁷, iar aceste beneficii au fost valabile și după promulgarea unei alte Legi de încurajare a industriei naționale, în 1912⁷⁸. Până în 1910, cele mai productive 6 fabrici de bere erau încurajate de statul român⁷⁹. Se anunța o epocă a prosperității pentru industria berii.

5. Capitalul. Modernizarea producției de bere

Dinamica industriei berii a mers în sensul restrângerii numerice a fabricilor⁸⁰, dar acestea, dotate cu instalații moderne, produceau mai multă bere, de o calitate mai bună. Dacă în 1901 existau 13 fabrici cu o forță motrice de 820 CP⁸¹, care aveau o producție de bere în valoare de 1,6 milioane de lei, în 1910, numărul acestora a scăzut la 6, dar puterea și valoarea producției lor au crescut la 1 041 CP, respectiv la 9 milioane de lei⁸².

⁷³ G.G. Mironescu, *op. cit.*, p. 38.

⁷⁴ Vezi *infra* și chestiunea capitalului străin.

⁷⁵ Cantitățile puteau urca doar până la câteva mii de chintale, cf. A. Urbeanu, *op. cit.*, p. 143.

⁷⁶ Vezi N.I. Păianu, *Industria mare (1866–1906)*, București, Albert Baer, 1906, p. 57; Gheorghe Platon (coord.), *Istoria românilor*, vol. VII, t. II (*De la Independență la Marea Unire: 1878–1918*), București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 80.

⁷⁷ Vezi St. Emilian, *L'Industrie en Roumanie*, Bucarest, Imprimerie „Carmen Sylva”, 1919, p. 22.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 37.

⁷⁹ „Almanachul Industriei și Comerciului”, III, 1910, p. 257.

⁸⁰ Vezi *Ancheta industrială din 1901–1902*, vol. I, și urm., p. XLVI; Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. I, 1992, p. 13–15.

⁸¹ Sunt luate în calcul cele din „industria mare”, nu și celelalte 5 din „industria mică”, nemotorizată (*Ancheta industrială din 1901–1902*, vol. I, și urm., p. 130*–141*).

⁸² Vezi Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. I, p. 156 și *Ancheta industrială din 1901–1902*, vol. I, și urm., p. 95*. Dacă existau și alte fabrici de bere, acestea înseamnă că nu au produs bere în acei ani.

E de menționat importanța capitalului străin în dezvoltarea industriei berii. Dintre cei 72 de proprietari din anul 1863, doar 33 erau români, restul fiind străini după cum urmează: 23 austrieci, 7 prusaci, 6 ruși, 2 francezi și un olandez⁸³. Din cele 13 fabrici care funcționau la 1901, doar trei au fost fondate de români⁸⁴. Totuși, o parte din fabrici au trecut cu timpul în mâinile românilor, care începuseră să investească și în industrie. Tot la 1901, 6 din cei 11 exploatare individuali erau români⁸⁵. Cea mai mare fabrică de bere din țară aparținea unui român, Dimitrie Marinescu-Bragadiru, dar după el urma o suită de patroni străini.

În privința capitalului propriu-zis, proprietarii nu au fost interesați să dea informații publicității, însă în privința societăților avem date din actele constitutive și din statute. Societatea „Fabrica de Bere Azuga” avea la înființare un capital social de 750 mii lei⁸⁶, iar societatea „Fabrica de Bere Bragadiru”, 4 milioane lei⁸⁷.

Investițiile de capital pentru modernizarea procesului de producție, precum și angajarea maeștrilor berari străini, instruiți în școli superioare de industrie alimentară, s-au putut reflecta în calitatea crescândă a berii. Nu putem însă ignora și rolul pe care l-a jucat reclama în promovarea noilor virtuți ale tehnologiei berii: refrigerarea, pasteurizarea, conservarea⁸⁸.

Comuna (județul)	Anul înființării	Denumiri folosite în epocă
București (Ilfov)	1854	Oppler
Galați (Covurlui)	1860	Stefan Petrini
Turnu-Severin (Mehedinți)	1862	Louis de Bie, „Traian”
Iași (Iași)	1863	Zweck, „Zimbru”
București (Ilfov)	1869	Luther, Czell
Brăila (Brăila)	1873	Müller
Constanța (Constanța)	1884	Iulius Grüber
București (Ilfov)	1894	Bragadiru
Predeal (Prahova)	1900	„Azuga”
Bucureștii-Noi (Ilfov)	1903	Basilescu

Tabelul 6. Cele mai importante 10 fabrici de bere din România până la 1916.

6. Aculturația. Modelul consumatorului modern

Consumul de bere ar fi putut crește pe două căi: prin sporirea numărului de consumatori și prin consumul din ce în ce mai ridicat al fiecărui consumator în parte. Prima cale a fost întărită de creșterea ponderii populației străine în România

⁸³ *Ancheta industrială din 1901–1902*, vol. I, și urm., p. XLVII.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 66. Printre străini se numărau și doi evrei „fără protecție”.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 67.

⁸⁶ ***, *Fabrica de bere Azuga. Societate Anonimă pe Acțiuni*, Brașov, Tipografia Ioan Gött Fiu, s.a., p. 2.

⁸⁷ În 1909, conform „Almanachul Industriei și Comerțului”, III, 1910, p. 268.

⁸⁸ Vezi Carol Freytag, *op. cit.*, p. 71; Grigore Mihaiescu, *Uă vizită la fabrica de bere a lui W.H. Oppler în Bucuresci*, în „Revista științifică”, XI, 1880, nr. 6–7, p. 105; I.S. Ordeanu, *op. cit.*, p. 9; Vasile Diacon, *op. cit.*, p. 687; N. Basilescu, *Mémoire über eine zugruendende Bierbrauerei in Bucurescii-Noui*, Bucarest, Buchdruckerei und Schrieffgiesserei Thomas Basilescu, 1899, p. 12. Un studiu al industriei românești de bere se numără printre viitoarele noastre proiecte.

modernă, în special grupuri germanofone. Chiar dacă numărul lor nu era mare (în 1899, erau în România circa 104 000 de „austro-ungari” – din care probabil mulți români și unguri –, și 7 600 germani din Imperiu⁸⁹), bagajul cultural – în sens antropologic – al acestora contrasta puternic cu cel al românilor. În cazul consumului de băuturi alcoolice, amatorii germani de bere, în calitate de reprezentanți ai modernității apusene, au adus cu ei un obicei care a radiat, mai ales în orașe. Nu putem ignora procesul de aculturație care a avut loc în orașele cosmopolite din România modernă. Chiar dacă în multe cazuri comunitățile etnice nu au fuzionat, influența reciprocă a avut loc. E drept că a bea bere devenise, în contextul naționalismului și pangermanismului, un element al identității naționale, iar un german din afara patriei sale e de presupus că își manifesta identitatea cu mai mult zel. Totuși, fiind cunoscut sentimentul filofrancez al românilor, nu credem că germanii și românii au mizat pe latura națională germană atunci când s-au lansat în economia berii.

Spre deosebire de consumul de băuturi tradiționale – vin, rachiu – care aminteau de un trecut „oriental” pe care elitele române îl repudiau, consumul de bere reprezenta un obicei al modernității citadine din Apus. Bere se consuma și la Paris, și la Londra, și la Viena, se bucura de popularitate și era „ultima modă” a burgheziei în ceea ce privea băuturile alcoolice. Caragiale, un fin observator al consumului de băuturi alcoolice, contrapunea pelinul (vinul pelin avea un gust amarui) berii în felul următor: „Berea cosmopolită felițează cu stimă pelinul național”⁹⁰. Iată cum imaginea internaționalistă a berii începea să prindă contur la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Se poate ca originea și educația germană a regelui Carol I, relațiile politice și militare cu Germania să fi accentuat interesul burgheziei române pentru civilizația germană, dar importanța acestora pentru consumul de bere este discutabilă. Ce a fost mai important pentru societatea românească e faptul că, de la începutul anilor '90 ai secolului al XIX-lea, Germania și Austro-Ungaria asigurau României peste jumătate din totalul de mărfuri importate⁹¹, dintre care multe bunuri de consum, ceea ce nu se poate să nu fi marcat comportamentul categoriei care cerea și folosea acele bunuri. Credem că interesul pentru bere a crescut și datorită acestei apropieri comerciale față de lumea germană.

Aculturația nu a funcționat numai între străinii din România și autohtoni, ci și între românii care plecau la studii în străinătate și europeni. În cazul acesta, tot românii erau receptori de cultură. Doar acesta era scopul călătoriei lor, să devină

⁸⁹ Vezi Leonida Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României dela 1899*, (București), Institutul Central de Statistică, 1944, p. 93.

⁹⁰ Ion L. Caragiale, *Scrisori și acte*, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 8.

⁹¹ Vezi Keith Hitchins, *România (1866–1947)*, ed. II, București, Humanitas, 1998, p. 201.

„moderni”. Cei plecați în statele germane erau nevoiți să se acomodeze cu peisajul creat de *Bierpaläste*, halbe și băutori de bere. Tentația consumului de bere era cu atât mai mare cu cât această băutură era ieftină⁹² și se găsea aproape în orice local.

Nicolae Iorga, un bun cunoscător al lumii germane, rememora viața cotidiană din marile orașe germane și austriece. În Leipzig, „ieftene restaurante pentru un asemenea tineret care, și din cauza compoziției lui variate n-aveau nimic din vioiciunea provocantă a frecventatorilor universității pariziene, serveau berea de Pilsen în pocale înalte și gustoase amestecuri culinare pe scoici, în aer liber, încălzit de un mai prielnic soare”⁹³. În München, tânărul istoric își aducea în apartamentul său „porția cotidiană de bere” cumpărată de la berăriile pline de lume dimprejur⁹⁴, iar cât a locuit în Innsbruck, berea lungită cu apă îi era adusă zilnic de băiatul casei⁹⁵. Constantin Kirițescu povestea cum în 1912, la Berlin, „ca la patruzeci de studenți, majoritatea de la Politehnica din Charlottenburg, în jurul unei mese lungi, în fața halbelor sau a Kriegel-urilor de bere” participau la una din ședințele organizate de Societatea Academică Română la etajul unei berării de pe Tauenzienstrasse⁹⁶.

Grija părinților care își trimiteau odraslele într-un univers necunoscut era firească, iar consumul de bere se dovedea a fi un rit de trecere. Dimitrie Xenopol își sfătuia fiul, pe Alexandru Xenopol, să „nu bea prea multă bere, căci ar putea să-ți faci rău, cum nu ești obișnuit cu ea”⁹⁷. Să fi fost îngrijorarea față de berea însăși, sau față de consecințele beției? Importanța consumului de alcool ca dovadă a devenirii adulte, socializarea exclusiv masculină, teribilismul și presiunea grupului conduceau la un consum regulat de băuturi alcoolice în rândul tinerimii române⁹⁸.

6.1. Aspecte ale consumului de bere în București

De-a lungul anilor, orașul București a dobândit faima unui loc „esclusivamente de consomațiune și de petrecere”⁹⁹. Cărciumi, restaurante,

⁹² Vezi I. S. Ordeanu, *op. cit.*, p. 13, se exprima plastic: „Dacă Universitatea Vienei a scos din tineri lipsiți de mijloace bărbați celebri, are de a mulțumi aceasta în primul rând berii”. Conform autorului, prețul unui litru de bere în Viena era echivalentul a 20–25 de bani la sfârșitul secolului al XIX-lea.

⁹³ Nicolae Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, București, Minerva, 1984, p. 148.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 152.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 154.

⁹⁶ Vezi Constantin Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 195.

⁹⁷ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1932, p. 321–322, apud Dan Berindei, *Istorici români și lumea germană (de la mijlocul secolului al XIX-lea la începutul secolului al XX-lea)*, în idem, *Cultura națională română modernă*, București, Editura Eminescu, 1986, p. 459.

⁹⁸ Puțini făceau excepție, iar printre aceștia se număra și Titu Maiorescu. În jurnalul său din timpul liceului vienez relatează atitudinile din timpul unei excursii: „Ceilalți începură a fumare (sic!) pe furișul prefectului. Asta le fu toată petrecerea până sus. Eu nu fum (sic!); mergeam singur, când și când cetind Demostene, ajungând sus, începură a bea la bere și vin; eu nemica, berea le făcu chef; iară la țigare; [...] eu făceam singura distonanță.” (Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, vol. I, București, Minerva, 1975, p. 63).

⁹⁹ Ion Ghica, *Opere*, vol. II, «București», Editura de Stat pentru Literatură și Artă, (1956), p. 305.

cafenele, hoteluri împânzeau orașul de la periferie până în centrul său. Acest „comerț de prelucrare alimentară”¹⁰⁰ se desfășura într-o varietate de localuri: cârciumile – cu numele neutru de „debit de băuturi spirtoase”¹⁰¹ – din cartierele periferice, insalubre, ponosite și înghesuite în niște barăci din lemn¹⁰²; birturile unde mâncarea era însoțită de vin; „consumurile” și „bodegile”¹⁰³ din zonele centrale; restaurantele de modă franceză și cafenelele de modă vieneză; berăriile și grădinile de vară; mustăriile din timpul toamnei și alte „stabilimente” care vindeau băuturi alcoolice. Iată o bogată terminologie, care venea în întâmpinarea unei diversități de mâncăruri, băuturi și moduri de servire și consum al acestora.

Dintre acestea, doar berăriile (cu numele alternative de „braserii” sau „bererii”) și grădinile de vară erau locurile unde berea se consuma cu precădere. Totuși, până să i se aloce un spațiu special, berea a fost consumată și în restaurante și cafenele. Cel mai elocvent exemplu era cel al cafenelei *Fialkowski*, unde bomboanelor, dulcețurilor și cafelei cu lapte li se alătura berea¹⁰⁴. În restaurantele hoteliere, unde rafinamentul era o prioritate, berea a fost exclusă – poate doar cu excepția celei de import –, preferându-se varianta deschiderii unei „braserii” separate.

O băutură răcoritoare precum berea era căutată în lunile calde ale anului, când locuitorii orașului și vizitatorii străini se adunau în grădinile răcoroase. Acestea le imitau pe cele pariziene sau germane, multe fiind înființate de către străini. În epoca Unirii principatelor, vestite erau grădinile *Warrenberg* și *Mimi*, *Grădina cu Cai*, iar mai târziu, grădina *Rașca*¹⁰⁵. Călătorul francez Ulysse de Marsillac scria în 1877 că *Rașca* era grădina cea mai frecventată, notând de asemenea că se bea bere și limonadă gazoasă¹⁰⁶. Printre atracțiile acestor grădini se numărau spectacolele de *variété*, muzica orchestrelor din străinătate și feeria decorațiunilor luminoase¹⁰⁷. Pentru lumea care se dorea mondenă, frecventarea acestor locuri devenea un prilej de promenadă și de afirmare socială. Ne este cunoscută dorința Ziței, din piesa *O noapte furtunoasă* a lui I.L. Caragiale, de a merge „la Union”, doar „așa de un capriț”, pentru a vedea lumea.

¹⁰⁰ Maria-Magdalena Ioniță, *op. cit.*, p. 13.

¹⁰¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor...*, și urm., p. 325.

¹⁰² Vezi Henri Stahl, *Bucureștii ce se duc*, Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul Românesc”, 1910, p. 128–131.

¹⁰³ Conform lui Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor...*, și urm., p. 329, „bodegă” provine de la societatea portugheză „Bodega”. Aceasta avea afiliate localuri elegante care au primit numele omonim.

¹⁰⁴ Vezi George Potra, *Bucureștii de altădată*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 391.

¹⁰⁵ Vezi Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor...*, și urm., p. 145; George Potra, *Bucureștii la mijlocul secolului XIX. Impresiile germanului Derblich*, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1941, p. 13; Ulysse de Marsillac, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, București, Meridiane, 1999, p. 122. Numele *Rașca* era forma simplificată a numelui proprietarului, Hrtschka.

¹⁰⁶ Ulysse de Marsillac, *op. cit.*, p. 123.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 123–124; Gheorghe Crutcescu, *Podul Mogoșoarei*, București, Socex & Co., s.a., p. 136.

Pe timpul friguros, aceste grădini erau închise, clienții retrăgându-se în restaurantele deținute de aceiași patroni. Berea se consuma și în acele momente. În restaurantul de la *Rașca* „se joacă biliard, se bea multă bere și se ascultă muzică”, de Marsillac notând un lucru curios: „clientela de iarnă este exclusiv germană”¹⁰⁸. Desigur, aceasta era o impresie a unui moment din 1877, când românii aveau încă o putere mai mică de cumpărare și nici nu manifestau o atracție atât de mare față de bere, mai ales iarna, când se „încălzeau” cu rachiu sau vin.

Unei clientele străine inițial i-au răspuns comercianții străini. Fie grădini, fie birturi și berării germane, acestea au făcut loc spre sfârșitul secolului berăriilor gestionate de români, fără ca primele să fie însă eliminate. Firmele românești stăteau alături de firmele străine. Berăriile *Der Gross Fritz*, *Drei Betler* sau *Oswald* își împărțeau clientela cu berăriile *Vârful cu Dor*, *Caru' cu Bere* sau *Căpitanul*¹⁰⁹. „Stabilimente” înghesuite și întunecoase alternau cu localurile grandioase, cum era noua clădire a berăriei *Caru' cu Bere*. Construit în 1899¹¹⁰ pe strada Stavropoleos, noul edificiu al firmei *La carul cu bere* urma modelul arhitectural al germanelor *Bierpalaste*. Până în acel moment, berăria deschisă de frații ardeleni Nicolae, Victor și Ignat Mircea în 1879 se afla în hanul Zlătari. Iată cum metamorfozarea localurilor ilustra importanța pe care a câștigat-o berea pentru consumatori. Desigur, nu trebuie să ne amăgim; în curând, Nicolae Mircea făcea loc în pivnița berăriei unui bogat depozit de vinuri¹¹¹.

Proprietarii fabricilor de bere au fost întreprinzători și au deschis grădini cu restaurant chiar în proximitatea locului de producție a berii. Așa au luat naștere *Colisée Oppler*, *Elisée Luther* și complexul *Bragadiru*, cu „un pompos local de consumațiune”¹¹². „*Colosseul*” *Oppler* era situat pe o terasă care conferea o imagine panoramică a orașului. Acest avantaj era exploatat în reclamă: „Restaurant în stilul *renaissance*, cu o grădină spațioasă situată într-o pozițiune plăcută cu vederea asupra Bucureștilor”. Clientela era atrasă și prin „Iluminațiunea cu gaz aerian din petrol (din uzina proprie). Băuturi escelente, bucătărie aleasă și serviciu repede”¹¹³. În 1902, reclama anunța concerte de muzică militară ce aveau loc zilnic¹¹⁴. „*Eliseul*” *Luther* era recomandat astfel: „Grădină de vară și salonul de iarnă splendid decorate – Sunt iluminate cu lumina electrică, din uzina proprie – Mâncări reci gustoase – Musica militară execută ariele cele mai plăcute – Carusele

¹⁰⁸ Ulysse de Marsillac, *op. cit.*, p. 122.

¹⁰⁹ Vezi Popescu-Lumină, *Bucureștii din trecut și de astăzi*, București, „Universul”, 1935, p. 479.

¹¹⁰ http://www.carucubere.ro/ro/despre_noi (27 iunie 2010). Lelia Zamani, *op. cit.*, p. 143, dă greșit data (1879) pentru construirea edificiului care se poate vedea și azi.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 143 și http://www.carucubere.ro/ro/despre_noi (27 iunie 2010).

¹¹² Corneliu Diaconovich (coord.), *op. cit.*, p. 459. Sala a fost inaugurată pe 4 noiembrie 1895, conform D.N. Popescu, *Inaugurarea fabricii de bere a dlui D. Marinescu Bragadiru*, în „Calendarul Pentru Toți Românii”, XXI, 1896, p. 140.

¹¹³ „Anuarul Bucureștilor pe anul 1886–1887”, (ed. Carol Göbl), 1886, p. 44 (secțiunea de anunțuri).

¹¹⁴ Hans Kraus, L. Bachelin, *Bucarest et la Roumanie*, Bucarest, Sococ & C-ie, 1902, p. XII.

și diferite jocuri pentru copii în timpul verei gratis la dispoziția publicului – Prețurile moderate”¹¹⁵. Muzica și implicit dansul deveneau atracțiile principale¹¹⁶. Se pare că muzica lăutărească – un element cu specific local – nu era primită în aceste locuri, unde era preferată muzica citadină a Europei.

O altă zonă propice consumului de bere în lunile calde era Grădina Cișmigiu. După mărturiile din epocă, în acest loc își petreceau duminicile mai mult servitorii, uneori având grijă de copiii stăpânilor. Berea era consumată la micile braserii în aer liber – dintre care una se situa la „Buturugă” – într-o atmosferă animată de orchestrele militare și de cele ale lăutarilor, de conversații și de aglomerație¹¹⁷.

Per ansamblu, localurile în care se consuma bere erau concentrate în zona centrală a orașului București, în perimetrul mărginit de strada Colței (actualele Nicolae Bălcescu și I.C. Brătianu), de Grădina Cișmigiu și de cheiul Dâmboviței. „Punctul zero” era dat de Piața Teatrului, de unde plecau străzi și pasaje pe marginea cărora se aflau berării înghesuite între cafenele, hoteluri, restaurante și prăvălii. Nume sonore înainte de primul război mondial erau terasa *Oteteleșeanu* și berăriile: *Caru cu Bere*, *Căpitanul*, *Oswald*, *Kosman* (preluată de Ignat Mircea), *Cooperativa*¹¹⁸, *Gambrinus* (mai multe aveau acest nume), *Sărindar*, *Jubileului*, *High-Life*, *Vârful cu Dor*, *Hugo*, *Episcopiei*, *Bavareză*, *Teatrului*¹¹⁹, precum și berăriile lui Caragiale¹²⁰. Dincolo de acest nucleu, înspre periferie, se mai aflau berării izolate printre birturi și cârciumi, iar la marginea orașului, grădinile fabricilor de bere se întindeau pe suprafețe întinse. Consumul de bere începea să invadeze spațiul monopolizat de rachiu și vin¹²¹, dar fără să îngrijoreze pe comercianții acestora din urmă.

¹¹⁵ „Anuarul Bucurescilor pe anul 1893–1894”, 1893, p. 54 (secțiunea de anunțuri). Reclama este republicată și în edițiile următoare (1895–1898).

¹¹⁶ Vezi C. Cosco, *Când era bunică fată*, «București», Editura ziarului „Universul”, 1942, p. 72; Hans Kraus, L. Bachelin, *op. cit.*, p. 165–166.

¹¹⁷ Vezi Henri Stahl, *op. cit.*, p. 71–77. Consternat, autorul scria: „La una din mese, o servitoare, cu mâna după gâtul ibovnicului, îndoapă cu bere, alune prăjite, cornuri cu sare, turtă dulce, pruncul stăpânilor ei, vreun Popesculeț, dat în grija ei să-l plimbe” (p. 76–77). Aceeași imagine a unei duminici în Cișmigiu era redată și de Jean Loverdo în 1897, în George Potra, *Bucureștii văzuți de călători străini (secolele XVI–XIX)*, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 263.

¹¹⁸ *Bereria Cooperativă* era o societate cooperativă de consum constituită în 1899 („*Bereria Cooperativă*”. *Societate anonimă cooperativă de consumațiune. Statut și contract de societate*, București, Tipografia „Dreptatea”, 1899, p. 3–5).

¹¹⁹ Vezi Maria-Magdalena Ioniță, *op. cit.*, p. 35–41; „Anuarul Bucurescilor pe anul 1904” (ed. Carol Göbl), 1904, p. 242; Karl Baedeker, *Autriche-Hongrie y compris Cettigne, Belgrade et Bucarest. Manuel du voyageur*, Leipzig-Paris, Karl Baedeker-Paul Ollendorff, 1911, p. 474.

¹²⁰ Pentru informații privind berăriile lui Caragiale, vezi Marin Bucur, *Opera vieții. O biografie a lui I.L. Caragiale*, vol. I, s.l., Cartea Românească, 1989, p. 378–395 și vol. II, p. 5–165; A. Obedenaru, *Berăria Caragiale*, în *Vocile Memoriei. Antologie de conferințe din Arhiva Societății Române de Radiodifuziune*, vol. I, București, Editura Casa Radio, 1999, p. 71; Iancu Brezeanu, *Amintiri...vinurile mele (prtocite de Gaby Michailescu)*, București, Editura Ziarului „Universul”, 1939, p. 136–137; *Amintiri despre Caragiale*, (antologie de Ștefan Cazimir), București, Minerva, 1972, p. 111; Cella Delavrancea, *Dintr-un secol de viață*, București, Editura Eminescu, 1987, p. 32.

¹²¹ Vezi George Costescu, *Bucureștii Vechiului Regat*, București, Editura „Universul”, 1944, p. 392, exprima combinația de vechi și nou a Bucureștiului scriind că la târgul Moșilor erau „berării cu muzici turcești și cu cadâne” (!).

Am văzut cum germanii erau prezenți în grădinile de vară, dar și în localurile din timpul iernii. Petrecerea timpului liber avea loc în cadrul comunității de limbă, cu cluburile, localurile și sălile sale. Colonia germană părea o entitate destul de ermetică în fața majorității românilor. Pe măsură ce românii deveneau consumatori de bere, alteritatea „nemțească” nu mai era conturată prin obiceiul fabricării și consumului de bere. Printre băutorii de bere, germanii ieșeau din ce în ce mai puțin în evidență, dar continuau să-și păstreze individualitatea. Numărul lor restrâns, de ordinul miilor¹²², forma doar o mică piesă din ansamblul consumului de bere în orașul București.

Apropierea românilor față de consumul berii era consecința unei evoluții a societății românești de aproape un secol. Deschiderea către Occident, combinată cu o creștere economică, a modelat societatea urbană după tiparul civilizației burgheze. Burghezimea română, despre care scria Ștefan Zeletin, a cunoscut o creștere a puterii de cumpărare și o reorientare către manifestările sociale și culturale ale modernității. Unul din aspectele modernizării a fost ieșirea din spațiul privat pentru o socializare în spațiul public, unde consumul de bere își avea locul. Noul comportament urban presupunea consumul alimentar în localuri, plimbările pe jos, participarea la activități culturale. Pentru clasa mijlocie, timpul liber avut la dispoziție era rezervat aparițiilor în public, care validau apartenența la un grup social.

Consumul de bere era așadar reglat de timpul liber avut la dispoziție. Lucrătorii și muncitorii industriali, care locuiau în cartierele mărginașe, preferau cârciuma din apropiere, cu produse ieftine, berăriei din centrul orașului, ale cărei servicii erau și prea costisitoare. În zilele de sărbătoare și duminică¹²³, locuitorii din periferie, aparținând unei lumi semi-rurale, petreceau cu vin și eventual cu țuică. Atât semnificațiile religioase ale vinului¹²⁴, cât și abundența acestei băuturi au blocat pătrunderea consumului de bere în spațiul periferic.

Clasa mijlocie, în schimb, s-a apropiat de vinul îmbuteliat, de cafea și de bere, care se serveau în localurile din centrul orașului. De fapt, tot în centru locuiau și lucrau reprezentanții burgheziei. Funcționari din administrația locală și centrală, profesori, avocați, studenți, ziariști, scriitori, artiști, ofițeri, toți aceștia formau un grup eterogen care frecventa berăriile¹²⁵. În jurul halbelor de bere se iscau discuții

¹²² În 1889 erau în București 3068 de supuși ai Germaniei, împreună cu câteva mii de austrieci, conform cu *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I, București, Stabilimentul Grafic J.V. Socecu, 1898, p. 694–695. În urma recensământului de la 1899, doar 1,39% din populația Bucureștiului erau originari din Germania (în jur de 5000 de locuitori), pe lângă 13,72% originari din Austro-Ungaria (mai mulți unguri și români ardeleni decât austrieci), conform lui Leonida Colescu, *op. cit.*, p. 100–101.

¹²³ Legea repausului duminical data din 1897. Dintre sărbătorile nereligioase, de o importanță însemnată era cea de 1 mai.

¹²⁴ Vezi Ofelia Văduva, *op. cit.*, p. 44–47.

¹²⁵ Bibliografia (de cele mai multe ori anecdotică) referitoare la clientela localurilor bucureștene este bogată. Dăm doar câteva titluri: Victor Bilciurescu, *București și bucureșteni de ieri și de azi*, București, Editura „Universul”, 1945, p. 208–211; C. Cosco, *op. cit.*, p. 249; George Costescu, *op. cit.*; Victor Eftimiu, *Amintiri și polemici*, «București», Cultura Românească, (1942), p. 66–70.

pe teme politice sau literare, iar uneori simpla companie a altora era de ajuns. Clientela fidelă avea locuri rezervate, iar din membrii acesteia se formau grupuri destul de exclusiviste. Sălile erau dotate cu jocuri, precum popicele, sau cu mese de biliard¹²⁶, iar relațiile dintre consumatori și patroni sau servitori aveau un caracter familiar. Chiar dinainte de primul război mondial, atmosfera familiară din micile localuri s-a pierdut în schimbul uneia neutre, creată de o clientelă mai numeroasă, mai diversă și mai puțin fidelă unui singur loc¹²⁷.

Dacă aceste berării aveau o clientelă exclusiv masculină, la terasele sau în palatele spațioase bărbații veneau împreună cu familia. O poză celebră a terasei Oteteleşanu ne arată așezați la mese femei, copii, bărbați grupați sau solitari. Consumul unei băuturi alcoolice ușoare, cum este berea, era agreat și de femei, care beau din pahare de apă, de capacitate mică (200–250 ml) sau din „țapi” la fel de mici¹²⁸. Pentru români, terminologia recipientelor în care se servea berea era următoarea, în ordine crescătoare: „țapul”, urmat de „halbă” sau „kriegel”¹²⁹ (de 500 ml) și de „regal” (probabil de 1 litru). Temperatura de servire trebuia să fie scăzută, însă deseori ajungea caldă la consumatori¹³⁰. Cantitățile băute variau, dar pentru cei împătimiți acestea constau din mai multe „rânduri”¹³¹. Dacă se lua și masa în acel moment, se pare că berea era băută ca un aperitiv¹³². Cărnurile condimentate (cârnați, „mici”, „mititei”, „patricieni”), și crenvurștii cu hrean erau delicatesele recomandate lângă bere¹³³.

Un lucru curios este că berea nu figura pe meniurile restaurantelor de lux și nici pe cele ale balurilor și banchetelor¹³⁴. Concluzia pe care o tragem de aici este că berii nu îi era atribuit rafinamentul necesar pentru a accede într-o lume aristocratică unde vinul vechi și șampania dețineau locurile de cinste. O altă

¹²⁶ „Legea pentru monopolul vânzării băuturilor spirtoase în comunele rurale și măsuri în contra beției”, din martie 1908, prevedea în art. 40 (secțiunea referitoare la comunele urbane): „Jocurile de cărți și orice alte jocuri la noroc sunt absolut interzise în cărciume. Jocurile de dibăcie, precum popicele și biliardul ca joc de dibăcie, sunt permise” („Buletinul Camerei de Comerț și Industrie din București”, XXII, 1911, nr. 4–5, p. 109).

¹²⁷ „Din subiectiv comerțul devine obiectiv pe de o parte din cauza aglomerării populației la orașe, iar pe de altă parte și legat strâns de acest element, a apariției regimului vânzării în masă”. (Maria-Magdalena Ioniță, *op. cit.*, p. 28).

¹²⁸ Vezi George Costescu, *op. cit.*, p. 382. Originea denumirii de „țap” se credea că vine de la un berar din München, pe nume Bock („Țap”). Suntem de părere că această denumire a venit pe filiera pariziană, unde „bock” era denumirea uzuală pentru paharele de bere.

¹²⁹ Probabil „kriegel” (derivate din germanul *Krügerl*) erau denumite cămile cu capac. „Halbă” e derivat din germanul *halb* = jumătate.

¹³⁰ Vezi Henri Stahl, *op. cit.*, p. 18–19; Ion Luca Caragiale, *Publicistică și corespondență*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1999, p. 453.

¹³¹ Vezi Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I (1871–1884), București, Albatros Corporation, 2007, p. 418–419; Henri Stahl, *op. cit.*, p. 62–63.

¹³² Vezi G.G. Mironescu, *op. cit.*, p. 39.

¹³³ http://www.carucubere.ro/ro/despre_noi (27 iunie 2010); A. Obedenaru, *op. cit.*, p. 72.

¹³⁴ Vezi Mariana Jaklovsky, *Doar un meniu? (glume gastronomice)*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, 12, 1997, p. 228–238; Maria-Magdalena Ioniță, *op. cit.*, p. 111).

categorii ale căror reglementări nu dădeau atenție consumului de bere era armata. Dintre băuturile alcoolice, militarii aveau la dispoziție rachiu și vin conform regulamentului privitor la manutanțele militare¹³⁵, dar asta nu însemna că în afara cazarmei militarii nu consumau câte un pahar de bere în Cișmigiu sau aiurea, încercând să fie „la modă”¹³⁶.

În decursul unui an, cele mai bune perioade pentru consumul de bere erau lunile aprilie, mai și septembrie. În timpul verii, căldura insuportabilă făcea ca burghezimea să plece în „vilegiatură” prin țară – la Sinaia sau pe moșii – sau în străinătate – în capitalele Europei sau în stațiunile balneoclimaterice. Toamna, când se făcea vinul cel nou, consumul de bere era copleșit de-a dreptul de abundența de vin ieftin, iar pe timpul iernii băuturile alcoolizate erau de preferat unei beri răcoritoare.

Berea nu era consumată numai în localuri, ci și în mediul privat. Sticlele de bere puteau fi comandate direct de la fabrică¹³⁷, dar presupunem că acestea puteau fi cumpărate și din prăvălii, măcar după 1900, când consumul crescuse. Până să se dezvolte localurile, saloanele din case erau locul predilect în care se adunau prietenii pentru a-și petrece timpul împreună. Călătorul naturalizat francez Frédéric Kohn-Abrest observa că în casa lui C.A. Rosetti, unde ziarul „Românul” își avea și sediul, „dacă era prea multă înghesuială bărbații se refugiau în marea sală a redacției, împodobită cu portretele lui Mazzini și Garibaldi cu autografe, și discutau despre război și politică, bându-și berea și fumând”¹³⁸.

În contextul în care numărul fabricilor și producția de bere a crescut, concurența a devenit din ce în ce mai acerbă. Producătorii și negustorii au recurs la diverse metode pentru a-și promova marfa. Una dintre ele era lărgirea gamei de produse care să vină în întâmpinarea unei cereri diversificate, dublată de atribuirea unor nume atractive. Consumatorul putea alege între o bere blondă (albă) și o bere brună¹³⁹, între o bere slabă și una „forte”, sau între berea de *Bragadiru* și berea de *Azuga*. În tabelul de mai jos sunt trecute mărcile fiecărei fabrici care furniza bere Capitalei. Nume precum *Peleș*, *Regală* sau *Caraïman* aveau o rezonanță aparte pentru burghezia care călătorea pe Valea Prahovei, iar marca *Sleeping Car* făcea trimitere tot la obiceiul modern al călătoriilor cu un scop precis – relaxare și petrecere – făcute cu trenul.

¹³⁵ *Codul General al României*, editor C. Hamangiu, vol. IV, București, „Viața românească”, s.a., p. 634 (art. 2). V.C. Buțureanu, Alexandru D. Xenopol, *op. cit.*, p. 91, aveau soluția unei orientări a țărânimii spre consumul de bere (în locul celui al băuturilor tari) cu ajutorul armatei: „Dacă s-ar da soldaților din când în când, ca băutură întăritoare, câte un pahar de bere, ei ar transporta ușor întrebuințarea acestei băuturi în satele lor, la eșirea lor din oștire, și ar deprinde pe concetățenii lor cu acea băutură atât de igienică”.

¹³⁶ Vezi Henri Stahl, *op. cit.*, p. 74–76.

¹³⁷ „Anuarul Bucureștilor pe anul 1886–1887”, 1886, p. 44 (în secțiunea de anunțuri).

¹³⁸ George Potra, *Bucureștii văzuți de călători...*, și urm., p. 242.

¹³⁹ Culoarea brună a berii ieșea în urma prăjirii malțului (în loc de uscare), la temperaturi de peste 80°C.

Fabrica	Marca	Alcool (grame %) ¹⁴⁰
Oppler	Peleş	4,8
	Regală	4,2
	Münich	4,6
Luther	Pilsner	3,9–4,2
	Bavaria / Bavareză	4,4–6,0
	Lager	4,2
Bragadiru	Sleeping Car	4,0–4,2
	Rahova	4,4
	Lager	4,2
Azuga	Caraiman	4,3
	Salvator (neagră)	4,6
Bucureștii-Noi	Bucureștii-Noi	4,8

Tabelul 7. Principalele mărci românești de bere consumate în București, 1900–1906
(N. H. Stinghe, *op. cit.*, p. 9–10).

Un rol important pentru vânzarea de bere îl avea reclama. Dintre băuturile alcoolice, doar șampania, vinurile fine și băuturile importate mai aveau parte de reclamă. În chenare ornamentate simplu, berea era lăudată ca fiind „cea mai bună din țară” (*Bragadiru*), medaliată la expoziții (caz în care figurau medaliile) (*Oppler*, *Luther*)¹⁴¹, cu o lungă tradiție (*Oppler*), sau cea mai sănătoasă (*Azuga*)¹⁴². Afișele erau mai încărcate, încercând să aglomereze o sumedenie de elemente vizuale sugestive. De exemplu, un afiș din 1905 al fabricii de bere *Luther / Czell* avea desenate: medalii, stema Regatului, un butoi inscripționat cu „Bere Luther București”, o trăsură cu butoaie trasă de doi cai, un mesean înconjurat de trei halbe, o femeie elegantă cu o cupă de bere în mână, o imagine panoramică a fabricii, o posibilă alegorie a României¹⁴³, în mijlocul cărora ținea cu emfază o cupă de bere legendarul rege Gambrinus¹⁴⁴.

Un atu al producătorilor de bere era și titlul de „Furnizor al Curții Regale”¹⁴⁵, care era conferit „meseriașilor, industriașilor și comercianților cari, prin capacitate

¹⁴⁰ Chestiunea tăriei alcoolice e destul de controversată. După A. Urbeanu, *op. cit.*, p. 147, berea ar fi fost mai alcoolizată cu circa un grad volumetric înainte de 1897, așa cum era și cea importată (5,5 %), informațiile fiind susținute și de D.D. Niculescu, *op. cit.*, p. 112–113. P. Radulescu dădea în schimb o tărie de 3,5–4,0 %, în Corneliu Diaconovich (coord.), *op. cit.*, p. 459.

¹⁴¹ „Anuarul Bucurescilor pe anul 1886–1887”, (ed. Carol Göbl), 1886, p. 44 (secțiunea de anunțuri); „Buletinul Camerei de Comerț și Industrie din București”, XIX, 1908, nr. 10–11, fără pagină.

¹⁴² „Adevărul”, XIV, nr. 4383, 10 octombrie 1901, p. 3, posibil fiind asociat muntele (locul de proveniență al apei) cu sănătatea.

¹⁴³ O femeie în postură statuară, îmbrăcată superficial cu niște veșminte care aduc a costum popular.

¹⁴⁴ Afișul este reprodus în Gheorghe Cosma, *Afișul românesc*, București, Meridiane, 1980, planșa nr. 14. Autorul scria greșit că e vorba de zeul Bachus (o divinitate mai degrabă a vinului), fiind în mod cert vorba de Gambrinus (coroana de pe cap, vestimentația medievală, „burta de bere” și ramura de hamei ținută în mâna dreaptă susțin afirmația noastră).

¹⁴⁵ Găsit în reclamele berilor *Oppler* și *Luther*.

și moralitate și-au dobândit un nume nepătat și o reputație în specialitate. Brevetul dă dreptul de-a pune armele țarei alături cu firma socială și de-a purta titlul indicat întrânsul¹⁴⁶. Un alt mod de asigurare a distribuției de bere era reprezentat de niște „contracte” de exclusivitate între localuri și fabricanți. Deseori, fabricanții care doreau exclusivitate contribuiau financiar la înființarea sau întreținerea acelor localuri care le debitau berea¹⁴⁷. În felul acesta, fiecare berărie servea bere provenită de la un singur producător. În 1902, berăria *Gambrinus* a lui Caragiale avea bere de *Azuga*, berăriile *Cooperativa* și *Căpitanul* aveau bere *Oppler*, berăria *Vârful cu Dor* avea bere *Luther*, iar *Caru' cu Bere* comercializa berea *Bragadiru*¹⁴⁸. Proveniența berii era menționată și pe firmele localurilor, care în 1910 erau supuse unui regulament¹⁴⁹. Firmele expuse erau taxate, cele scrise în română: cu 5 lei pe an, iar cele scrise într-o limbă străină cu 200 de lei pe an! Un motiv să credem că o firmă străină mărea prestigiul localului?

Dincolo de problemele dar și de beneficiile generate de concurență, cum ar fi o servire mai bună, îmbunătățirea calității berii și perfecționarea procesului de producție, diferitele aspecte ale consumului de bere completau, alături de aspectele consumului de vin și țuică, un tablou amplu al obiceiurilor cotidiene burgheze din București.

În concluzie, consumul de bere la români a parcurs un traseu anevoios, plin de obstacole de naturi diferite. Ca pentru majoritatea lucrurilor noi, acest obicei a întâmpinat o rezistență din partea potențialilor consumatori. Infiltrarea berii într-o țară ai cărei locuitori erau în mod tradițional orientați spre vin a avut succes în primul rând datorită dorinței burgheziei române de a-și afirma modernitatea. Chiar dacă unele acțiuni ale statului român au putut fi interpretate ca fiind orientate împotriva consumului berii (taxe, excluderea de la prima lege de încurajare a industriei naționale din 1887), per ansamblu condițiile din România lui Carol I, precum și adoptarea unui *pattern* social de inspirație europeană¹⁵⁰ de către români, au favorizat extinderea producției, respectiv a consumului de bere. Faptul că românii au început să consume bere – și nu oricum, ci în manieră occidentală – înfățișează una dintre multiplele fațete ale modernizării¹⁵¹.

¹⁴⁶ Regulamentul privitor la titlul de Furnizor al Curții Regale din 18 februarie 1893 (cf. Maria-Magdalena Ioniță, *op. cit.*, p. 27).

¹⁴⁷ G.G. Mironescu, *op. cit.*, p. 40: „La noi vinul se vinde mai mult grație fabricanților de bere, fiindcă fabricanții de bere sunt aceia cari deschid localurile de consumațiune, sunt aceia cari deschid credite, cari, în sfârșit – sub diferite forme – înființează aceste localuri și permit să se desfacă acolo și vin și bere. Viticultorii nu sunt organizați pentru aceasta. [...] Ei vând de acasă”.

¹⁴⁸ Vezi Hans Kraus, L. Bachelin, *op. cit.*, p. 165.

¹⁴⁹ Vezi Maria-Magdalena Ioniță, *op. cit.*, p. 50.

¹⁵⁰ În sensul Europei văzute atunci.

¹⁵¹ O introducere în istoria consumului de bere în România, așa cum ne-am propus să fie această lucrare, nu își are finalul în acest format. Continuarea cercetărilor se impune cu stringență. O continuare în sens cronologic, de-a lungul secolului al XX-lea, credem că va dezvălui extinderea consumului de bere în largi sectoare ale populației, precum și metamorfoze ale comportamentelor de consum. De exemplu, dacă în secolul al XIX-lea locuitorii din mediul rural aproape că nu cunoșteau berea, astăzi am putea presupune că ei consumă mai multă bere decât vin.

ANEXA 1

Berea și vinul în România, consum absolut și consum mediu pe cap de locuitor (1875–1915)

An fiscal ¹⁵²	Populația României	Bere (hl)	Bere (litri/cap)	Vin (hl)	Vin (litri/cap)
1875–76	4 258 000	24 451	0,68		
1876–77	4 297 000	22 500	0,59		
1877–78	4 322 000	21 702	0,54		
1878–79	4 322 000	28 575	0,74		
1879–80	4 357 000	14 735	0,47		
1880–81	4 365 000	27 783	0,63		
1881–82	4 434 000	33 601	0,53		
1882–83	4 491 000	25 332	0,56		
1883–84	4 571 000	24 356	0,53		
1884–85	4 648 000	28 107	0,60		
1885–86	4 737 000	21 384	0,45		
1886–87	4 815 000	20 871	0,43		
1887–88	4 869 000	24 726	0,50		
1888–89	4 930 000	29 263	0,59	2 528 000	51,27
1889–90	5 038 000	24 585	0,48	3 032 600	60,19
1890–91	5 092 000	27 388	0,53	3 032 700	59,56
1891–92	5 200 000	32 228	0,62	3 529 000	67,88
1892–93	5 265 000	33 922	0,64	3 103 000	58,91
1893–94	5 289 000	38 005	0,71	1 242 000	23,48
1894–95	5 407 000	43 424	0,80	1 667 000	30,85
1895–96	5 457 000	44 454	0,81	3 360 000	61,58
1896–97	5 539 000	54 952	0,99	4 599 000	83,03
1897–98	5 605 500	65 377	1,16	239 000	4,26
1898–99	5 682 000	93 830	1,65	519 000	9,14
1899–1900	5 957 000	83 860	1,40	2 060 000	34,58
1900–01	6 034 000	56 407	0,93	3 492 000	57,87
1901–02	6 101 000	51 419	0,84	890 000	14,58
1902–03	6 208 000	64 600	1,04		
1903–04	6 290 000	83 049	1,32		
1904–05	6 496 000	91 537	1,41		
1905–06	6 494 000	121 749	1,87		
1906–07	6 593 000	144 647	2,19		

¹⁵² Anul fiscal începea la 1 aprilie.

continuare

1907–08	6 685 000	188 725	2,82		
1908–09	6 767 000	196 100	2,89		
1909–10	6 870 000	196 670	2,86		
1910–11	6 964 000	186 504	2,67		
1911–12	7 093 000	275 388	3,88		
1912–13	7 237 000	328 069	4,53		
1913–14	7 343 000	304 567	4,14		
1914–15	7 776 000	334 979	4,30		

Surse și observații:

Populația: Pentru anii 1875–1899, am folosit estimările din A. Urbeanu, *Studiul alcoolismului în România. I. Istoricul băuturilor alcoolice în România. II. Producția și consumația băuturilor alcoolice în România în raport cu populația în secolul al XIX-lea*, București, Imprimeria Statului, 1908, p. 145 și Leonida Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României dela 1899*, <București>, Institutul Central de Statistică, 1944, p. 18–19. Pentru anii 1899–1914, am calculat populația după consumul de bere/cap de locuitor și consumul total din Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. I, p. 385, 408.

Consumul total de bere: Pentru anii 1875–1901, A. Urbeanu, *op. cit.*, p. 145 (import + cantitatea dată spre consum de fabrici + tain calculat de autor). Pentru anii 1902–1911, Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României...*, vol. III, p. 406–408 (importul); idem, *Evoluția economică a României...*, vol. I, p. 385 (nu e vorba de producție, așa cum spune autorul, ci de cantitatea dată la consum de către fabricile de bere! Producția era mai mare decât consumul – vezi Chr. D. Staicovici, *Starea economică a Circumscripției Camerei de Comerț din București în anul 1914*, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl Fii, 1915, p. 32; idem, *Starea economică a județelor Ilfov, Vlașca și Ialomița*, București, Tipografia G. A. Lăzăreanu, 1907, p. 119; Chr. D. Staicovici, F. Robin, *Statistica română*, București, Imprimeria „Epoca”, 1898, p. 97); am pus un tain de 5 000 hl pentru 1902–1904 și de 10 000 hl pentru 1906–1914; pentru 1905, tainul era de 13 720 hl, după „Almanachul industriei și comerțului”, I, 1908, p. 19. Pentru anii 1912–1914, Chr. D. Staicovici, *op. cit.*, p. 30.

Consumul total de vin: Pentru anii 1888–1901, A. Urbeanu, *op. cit.*, p. 190–196 (a fost luată în considerare producția totală, din care s-a scăzut cantitatea exportată și s-a adăugat cantitatea importată).

ANEXA 2

Băuturi alcoolice, consumul mediu pe cap de locuitor în orașul București

An	Hectolitri			Populație
	Bere	Vin	Țuică	
1875	11 039	194 987	5 804	179 100
1876	8 582	179 938	7 859	179 900
1877	6 932	168 983	13 860	179 700
1878	10 093	244 083	12 973	177 646
1895	19 965	223 750	41 197	235 912
1896	24 310	332 823	39 274	239 882
1897	62 700	209 653	42 178	242 084
1898	43 714	116 478	59 691	243 475
1899	43 579	152 310	36 366	282 071
1900	24 453	228 022	35 541	284 324
1901	20 917	191 637	29 700	286 105
1902	23 503	123 666	26 207	289 184
	Litri/cap de locuitor			România (bere) (v. Anexa 1)
	București			
1875	6,16	108,87	3,24	0,68
1876	4,77	100,02	4,36	0,59
1877	3,85	94,03	7,71	0,54
1878	5,68	137,39	7,30	0,74
1895	8,45	94,80	17,45	0,81
1896	10,12	138,67	16,36	0,99
1897	25,90	86,63	17,42	1,16
1898	18,00	48,00	24,56	1,65
1899	15,45	54,00	12,90	1,40
1900	8,60	80,28	12,51	0,93
1901	7,31	67,00	10,38	0,84
1902	8.13	42.79	9.06	1.04

Surse și observații:

Populația Bucureștiului: 1875–1877, calculate ținând cont de sporul natural din „Anuarul statistic al orașului București”, I, 1879, p. 18; **1878**, Chr. D. Staicovici, F. Robin, *op. cit.*, p. 8; **1895–1896, 1898–1902**, „Anuarul statistic al orașului București”, XIV–XV, 1908–1909, p. 6; **1897**, A. Urbeanu, *op. cit.*, p. 129

(pentru acest an, în „Anuarul statistic al orașului București” figura o cantitate aproape egală cu cea consumată în întreaga țară: 65 178 hl, față de 65 377 hl – conform cu Anexa 1).

Băuturile consumate în București: 1875-1877, Petre S. Aurelian, *Terra nostra. Schițe economice asupra României*, București, Tipografia Academiei Române, 1880, p. 285, transformate din vedre în hectolitri; **1878**, „Anuarul statistic al orașului București”, I, 1879, p. 260; **1895-1902**, Chr. D. Staicovici, *Starea economică a județelor Ilfov, Vlașca și Ialomița*, și urm., p. 138-139.

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF NUTRITION: BEER DRINKING IN ROMANIA (1875-1916)

Abstract

This article deals with the production and consumption of beer in Romania between 1875 and 1916, in contrast with the more traditional wine and plum-brandy. The particular case of beer production and consumption is presented in the wider economical context, marked by the industrial development. Beer is also seen as a cultural indicator of a changing life-style in the Romanian society, according to Central-European and Western models.